

Číslo jednací: 142/86 - 2

Počet výtisků: 25 + 45

Počet stran: 26

Výtisk číslo:

D Ů V Ě R N Ě !

N E Z V E Ř E J Ň O V A T I

Závěrečná zpráva z výzkumu 86 - 8

VEŘEJNÉ MÍNĚNÍ O HAVÁRII V ČERNOBYLSKÉ JADERNÉ ELEKTRÁRNĚ

Ředitel ÚVVM:

Prof. PhDr. Karel Rychtařík, DrSc.

Odpovědný řešitel:

RNDr. Jan Herzmann, CSc.

Členové týmu:

JUDr. Vladimír Švestka

PhDr. Alois Surynek

Externí spolupracovník:

PhDr. Jiří Buriánek, CSc.

Filozofická fakulta UK

Konzultant:

Petr Kubášek, OPA ÚV KSČ

Oponentura: 30.června 1986

Oponent:

PhDr. Slavoj Hrneček, FUTI

O b s a h

I.	Úvod	1
II.	Cíl a předmět výzkumu	1
III.	Metodika výzkumu	2
IV.	Výsledky výzkumu	4
	1. Zdroje informací občanů o havárii v černobylské jaderné elektrárně	5
	2. Veřejné mínění o důsledcích havárie pro československé občany	14
	3. Některé názory na jadernou energetiku ...	18
V.	Závěry	22

I. Úvod

Na základě požadavku oddělení propagandy a agitace ÚV KSČ provedl Ústav pro výzkum veřejného mínění při FSÚ ve velmi krátké lhůtě šetření "Veřejné mínění o havárii v černobylské jaderné elektrárně". Tato havárie patří k událostem, které vyvolaly značnou pozornost československé populace a které se též staly záminkou k vystupňování ideodiverzního působení Západu proti Sovětskému svazu i Československu.

II. Cíl a předmět výzkumu

Cílem výzkumu bylo poskytnout OPA ÚV KSČ poznatky o tom, jakými cestami pronikaly k československým občanům informace o havárii jaderné elektrárny v Černobylu, jak se na informování našich občanů podílely západní sdělovací prostředky a jak se havárie a její následky promítly do veřejného mínění v ČSSR.

Předmětem výzkumu byly názory československých občanů /ve věku od 15 let/ na tři okruhy problémů:

- a/ názory na zdroje informací o havárii v černobylské jaderné elektrárně s důrazem na problematiku pronikání dezinformací šířených buržoazními sdělovacími prostředky,
- b/ názory na havárii a na situaci, kterou v ČSSR vyvolala,
- c/ některé názory na jadernou energetiku ^{x/}.

V souladu s požadavkem OPA ÚV KSČ byla pozornost věnována názorům vybraných sociálních a demografických skupin občanů /dělníků, žen, mládeže atd./.

^{x/} Tento problémový okruh nebyl zadavatelem požadován, jeho zařazení však bylo vhodné z metodologických důvodů. Výsledky výzkumu nasvědčují, že i v této oblasti určitým způsobem zapůsobily západní sdělovací prostředky.

III. Metodika výzkumu

Základní empirické údaje výzkumu byly získány standardním postupem ÚVVM - řízenými rozhovory tazatelů se souborem 1 146 občanů vybraných kvótní technikou ^{x/}. Rozhovory proběhly v češtině a slovenštině. Doplňující údaje byly získány sondou provedenou technikou volných rozhovorů se 34 občany a analýzou obsahu dopisů, které k dané problematice občané zaslali redakci Rudého práva, Československému rozhlasu a Československé televizi v Praze. Bylo využito též poznatků z dřívějších výzkumů ÚVVM ^{xx/}.

Při interpretaci shromážděného materiálu bylo přihlédnuto k obsahu zpráv a komentářů publikovaných československými sdělovacími prostředky a obsahu vysílání západních sdělovacích prostředků působících proti ČSSR ^{xxx/}.

Údaje z řízených rozhovorů byly statisticky zpracovány prostřednictvím systému programů PANDA na počítači CYBER 172 FSÚ.

Výzkum probíhal v následujících termínech:

zadání úkolu Ústavu pro výzkum veřejného
mínění při FSÚ 3.6.

^{x/} Rozhovory provedlo 397 tazatelů. Kontrolovanými /kvótními/ znaky bylo pohlaví, věk a typ ekonomické aktivity. Rozmístění tazatelů zaručilo shodu složení výběrového souboru se složením cílové populace z hlediska území /republika, kraj/ a velikosti místa bydliště. Celkem bylo o rozhovor požádáno 1 522 občanů, z nichž 24,7 % odmítlo. Podíl odmítnutí je výrazně vyšší než v ostatních výzkumech ÚVVM.

^{xx/} Jedná se především o výzkumy "Názory našich občanů na některé stránky ideologického působení západních rozhlasových a televizních stanic" /1982/ a "Názory československých občanů na některé stránky ideologického působení západní televize a rozhlasových stanic" /1985/.

^{xxx/} Viz materiál IV. odboru Federálního úřadu pro tisk a informace č.j. 52/1986.

<u>sociologická sonda</u>	3.6. - 4.6.
<u>řízené rozhovory s reprezentativním</u> <u>výběrovým souborem</u>	11.6. - 16.6.
<u>analýza dopisů sdělovacím prostředkům</u>	11.6. - 19.6.
strojně početní zpracování dat	20.6.
1. verze závěrečné zprávy	27.6.
oponentura závěrečné zprávy	30.6.
odevzdání závěrečné zprávy oddělení propagandy a agitace ÚV KSČ	3.7.

Reprezentativita výběrového souboru: x/

Kontrolovaný znak	Základní soubor občanů ČSSR od 15 let /N - 11 510 027/ %	Výběrový soubor /n - 1 146 / počet dotázaných		Rozdíl
			%	%
území: ČSR	68,1	785	68,5	+ 0,4
SSR	31,9	361	31,5	- 0,4
pohlaví: muži	48,0	555	48,4	+ 0,4
ženy	52,0	591	51,6	- 0,4
věk: 15 - 29 let	30,9	359	31,3	+ 0,4
30 - 44 let	25,2	290	25,3	+ 0,1
45 - 59 let	23,1	260	22,7	- 0,4
60 a více let	20,8	234	20,4	- 0,4
nezjištěno	-	3	0,3	-
typ ekonomické aktivity:				
dělníci	32,1	370	32,3	+ 0,2
ostatní zaměstnanci	31,0	358	31,2	+ 0,2
rolníci	5,0	53	4,6	- 0,4
ekonomicky neaktivní	31,9	356	31,2	- 0,7
nezjištěno	-	9	0,8	-
velikost místa bydliště:				
do 499 obyvatel	5,8	64	5,6	- 0,2
500 - 1 999	"-	259	22,6	+ 1,0
2 000 - 4 999	"-	157	13,7	+ 0,5
5 000 - 19 999	"-	224	19,5	+ 0,1
20 000 - 99 999	"-	240	20,9	- 1,2
100 000 a více	"-	202	17,6	- 0,3
členství v KSČ:				
členové a kandidáti	14,3	186	16,2	+ 1,9
nečlenové	85,7	958	83,6	- 2,1
nezjištěno	-	2	0,2	-

Výběrový soubor odpovídá svým složením z hlediska jednorozměrných distribucí kontrolovaných znaků složení souboru obyvatel ČSSR /od 15 let/ a je v tomto smyslu reprezentativní.

x/ Vlivem zaokrouhlovacích chyb není vždy součet roven 100 %.

IV. Výsledky výzkumu

Havárie v černobylské jaderné elektrárně se stala počátkem května 1986 dominantním objektem veřejného mínění. Téměř všichni občané v prvních dnech a týdnech po havárii hovořili o této události se svými přáteli, známými a spolupracovníky /54 % skoro každý den a 41 % občas/.

V době, kdy probíhal sběr dat tohoto výzkumu /11.-16.6./, však již pozornost věnovaná této události sdělovacími prostředky i občany značně opadla. Ve zvýšené míře se v československém tisku, rozhlasu a televizi objevovaly informace o dalších haváriích na celém světě, velká pozornost byla věnována úniku radioaktivity v Hammu /NSR/.

Provedená sociologická sonda naznačila, že určitá část občanů nechce o havárii a jejích následcích hovořit. Tomu odpovídalo i velmi vysoké procento občanů, kteří odmítli účast na výzkumu /25 %/. Lze předpokládat, že v důsledku velkého podílu odmítnutí jsou výsledky výzkumu poněkud vychýleny směrem k pozitivnějším názorům.

O důsledcích havárie se v polovině června **vyjadřovala** část občanů s "černým" humorem a určitou hořkostí, část naopak považovala záležitost za bezvýznamnou a zbytečně rozvířovanou. Přesto přetrvávaly některé fámy týkající se jak průběhu havárie a prací na odstraňování jejích následků, tak důsledků zvýšené radioaktivity na zdraví lidí, zejména možných genetických změn.

1. Zdroje informací o havárii v černobylské jaderné elektrárně

Předchozí výzkumy ÚVVM ukazují, že pro československé občany jsou hlavním zdrojem informací československé sdělovací prostředky, které více než 95 % občanů sleduje denně nebo alespoň jednou týdně. Současně však téměř polovina občanů alespoň občas sleduje vysílání západního rozhlasu nebo televize.

Tato situace se odrazila ve zdrojích prvních informací československých občanů o havárii v černobylské jaderné elektrárně. Svoji úlohu zde ovšem sehrála i skutečnost, že západní sdělovací prostředky publikovaly první zprávy o události již v noci z 26. na 27. dubna, zatímco československé sdělovací prostředky teprve ve večerních hodinách 28. dubna.

Z československých sdělovacích prostředků nebo rozhlasu a televize ostatních socialistických zemí se o havárii, podle výpovědí dotázaných, poprvé dozvědělo 44 % československých občanů, ze západních sdělovacích prostředků 17 % občanů. Více než třetina lidí byla na tuto událost upozorněna svými známými nebo přáteli.

Podrobnější přehled obsahuje následující tabulka.

Tabulka č. 1

Zdroje prvních informací o havárii v černobylské jaderné elektrárně /údaje za ČSSR v %/

československá televize	18	}	44
československý rozhlas nebo rozhlas ostatních socialistických zemí	13		
československý tisk	10		
televize ostatních socialistických zemí	3		
západní rozhlas	9	}	17
televize NSR a Rakouska	8		
upozornění známých, přátel	36		

/Dopočet do 100 % tvoří odpovědi "nevzpomínám si"./

I v dalších dnech po havárii čerpala největší část občanů, podle vlastní výpovědi, informace o jejích následcích a vzniklé situaci z československých sdělovacích prostředků. Podíl občanů, kteří tyto informační zdroje sledují denně nebo téměř denně, se však v tomto období nezvýšil. Na druhé straně poněkud vzrostl podíl občanů sledujících téměř denně vysílání západního rozhlasu a televize /za "normálních okolností" poslouchá západní rozhlas téměř denně 10 % občanů a západní televizi 4 %, po havárii tyto prostředky téměř denně sledovalo 20 % občanů, tj. asi 2,3 miliónu osob/. Vzrostl také podíl občanů informovaných o vysílání západních sdělovacích prostředků zprostředkovaně /od přátel, známých apod./. Běžně se touto cestou o obsahu vysílání západních rozhlasových a televizních stanic dozvídá "často" 12 % občanů, v období po černobylské havárii se o něm téměř čtvrtina dozvídala skoro každý den. Podrobnější přehled o informačních zdrojích využívaných československými občany v prvních dnech a týdnech po havárii obsahuje následující tabulka.

Tabulka č. 2

Zdroje informací o havárii v černobylské jaderné elektrárně a jejích následcích, využívané československými občany v prvním období po události /údaje za ČSSR v %/

	skoro denně	občas	vůbec ne
zprávy československého rozhlasu a televize	65	31	4
zprávy v denním tisku	55	32	13
zprávy rozhlasu a televize západních zemí	20	22	58
informace o vysílání západních sdělovacích prostředků zprostředkované jinými lidmi	24	49	27

Zvýšené sledování západních sdělovacích zdrojů bylo možno očekávat nejen proto, že tyto nástroje ideodiverzního působení ve sledovaném období výrazně aktivizovaly svou činnost, ale též proto, že čtvrtina obyvatel ČSSR vyhledává v případě mimořádných událostí také jiné informační zdroje, než využívá obvykle.

Mezi sledovanými sociodemografickými skupinami byly zjištěny odlišnosti týkající se první informace o havárii. S dosaženou úrovní vzdělání rostl podíl občanů, kteří první zprávu získali ze západních sdělovacích prostředků /z 9 % u občanů se základním vzděláním - nevyučených na 22 % u středoškolsky a vysokoškolsky vzdělaných/. Nárůst byl zaznamenán i v závislosti na velikosti místa bydliště, nejvíce občanů poprvé informovaných ze západního rozhlasu bylo ve velkoměstech /22 %/. Muži získali z tohoto zdroje první informaci častěji než ženy.

Rozdíly se projevíly i ve sledování informačních zdrojů v následujících dnech. Zpravodajství západních sdělovacích prostředků v té době sledovali především obyvatelé velkoměst /31 % téměř denně a 25 % občas/, dotázaní s vysokoškolským /29 % a 28 %/ a středoškolským vzděláním /25 % a 25 %/ a muži /24 % a 25 %/.^{x/} Tyto skupiny občanů se také nejčastěji dozvídaly o vysílání západních sdělovacích prostředků od dalších osob, velmi často ovšem sledovaly i československé sdělovací prostředky.

Členové KSČ sledovali československé sdělovací prostředky více než bezpartijní /rozhlas a televizi - 74 % téměř denně a 23 % občas, tisk - 70 % téměř denně a 26 % občas/, západní sdělovací prostředky sledovali stejně často jako bezpartijní, a dokonce se ve srovnání s bezpartijními více dozvídali o vysílání západních sdělovacích prostředků od jiných lidí.

Jednoznačně se prokázalo, že využívání informačních zdrojů v prvních dnech a týdnech po havárii souviselo s tím, odkud se lidé o události dozvěděli poprvé. Dokumentuje to následující tabulka.

^{x/} Sledovanost zpráv o havárii a jejích následcích rostla v závislosti na velikosti místa bydliště a na vzdělání.

Tabulka č. 3

Závislost zdrojů informací využívaných občany v prvních dnech a týdnech po havárii na tom, odkud se o události dozvěděli poprvé /údaje za ČSSR v %/

z těch, kteří se zprávu poprvé dozvěděli	četli téměř denně čs. tisk	sledovali téměř denně čs. rozhlas a televizi	sledovali téměř denně západní rozhlas a televizi	dozvídali se téměř denně od lidí o vysílání Západu
z československé televize /202 dotázaných/	49	72	3	14
z československého rozhlasu /144 dotázaných/	56	67	8	11
z československého tisku /123 dotázaných/	80	75	11	17
ze západního rozhlasu nebo televize /193 dotázaných/	70	75	62 !	44 !
od známých, přátel nebo spolupracovníků /416 dotázaných/	45	59	17	30 !

/Dopočet do 100 % ke každému údaji tvoří dotázaní, kteří daný informační zdroj sledovali jen občas nebo ho nesledovali vůbec/.

Občané, kteří se zprávu poprvé dozvěděli přímo ze západních sdělovacích prostředků, sledovali i další zdroje informací poměrně často. Současně také o události nejvíce hovořili s lidmi /69 % skoro každý den a 27 % občas/. Touto cestou se patrně šířily dezinformace produkované ideodiverzními centrály.

V období po havárii černobylské jaderné elektrárny došlo k určitým změnám názorů na kvalitativní aspekty informací poskytovaných československými sdělovacími prostředky. Údaje obsahuje následující tabulka.

Tabulka č. 4

Názory na vybrané kvalitativní aspekty informací poskytovaných československými a západními sdělovacími prostředky /údaje za ČSSR v %/

Které informační prostředky poskytují informace		československé	někdy československé, někdy západní	západní	nedovede posoudit
srozumitelnější	běžně x/	25	25	4	46
	o havárii	25	23	13 !	39
přesvědčivější	běžně	19	19	9	53
	o havárii	20	15	19 !	46
úplnější	běžně	19	20	9	52
	o havárii	18	14	20 !	48
pravdivější	běžně	17	19	9	55
	o havárii	17	17	11	55
rychlejší, pohotovější	běžně	11	20	24	45
	o havárii	11	13	42 !	34

Přibližně na dvojnásobek stoupl procento lidí, kteří hodnotí západní sdělovací prostředky pozitivněji než naše u všech sledovaných kritérií s výjimkou pravdivosti. Z hlediska pravdivosti a srozumitelnosti byly naše sdělovací prostředky hodnoceny příznivěji než západní. Třetina až polovina občanů nedovede sledované kvalitativní aspekty informací poskytovaných našimi a západními sdělovacími prostředky srovnat. Podíl občanů, kteří se takto vyslovili, však byl po havárii nižší než "běžně".

x/ Údaje z roku 1982.

Obdobné stanovisko vyslovili někteří občané také ve svých dopisech sdělovacím prostředkům. Zejména členové KSČ v nich poukazovali na to, že sdělovací prostředky se opožděným informováním dostávaly do defenzívy a musely vlastně soustavně vyvracet smyšlenky buržoazní propagandy. Sonda naznačila, že někteří členové KSČ pociťovali nedostatek argumentů k diskusím o následcích havárie.

Ve výzkumu byla položena otevřená otázka zjišťující, co občané v našich sdělovacích prostředcích postrádali.

Tabulka č. 5

Co občané postrádali v našich sdělovacích prostředcích v prvních dvou týdnech po havárii /údaje za ČSSR v %/

informace o nebezpečnosti následků a návody, jak se mají lidé chovat	22
úplnost a podrobnost informací	18
rychlost a pohotovost informací	17
pravdivost informací	14
informace o následcích havárie a počtu obětí	10
objektivnost, přesnost informací	8
informace vůbec /nebylo dostatečné množství/	6
informace o příčinách havárie	5
srozumitelnost, přesvědčivost informací	4
informace o přijatých opatřeních	4
nechybělo nic	11
nesledoval informace, neví	10

/Někteří občané uváděli více odpovědí, proto součet přesahuje 100 %./

Občané, kteří uvedli, že skoro denně nebo aspoň občas sledovali západní rozhlas či televizi, hodnotí jejich zpravodajství výrazně pozitivněji než zpravodajství československých sdělovacích prostředků. Je ovšem nutno poznamenat, že se zřejmě jedná o občany, kteří i za normálních okolností sledují a pozitivně hodnotí vysílání Západu. Ti, kteří v prvních květnových dnech skoro denně poslouchali zpravodajství západního rozhlasu a televize o událostech v Černobylu, jsou z 84 % přesvědčeni, že bylo pohotovější než naše informační zdroje, z 50 % je považují za úplnější, z 48 % za přesvědčivější, z 38 % za srozumitelnější, ale jen z 28 % za pravdivější.

Jak jsme již uvedli /viz str. 10/, domnívá se část občanů, že rychlejší a úplnější zpravodajství západních sdělovacích prostředků vyvolalo u části obyvatelstva nedůvěru k oficiálním informacím československých orgánů. Podle výpovědí dotázaných

- 45 % přisuzovalo větší váhu informacím našich sdělovacích prostředků,
- 17 % více důvěřovalo zprávám západních sdělovacích prostředků,
- 14 % nejvíce důvěřovalo tomu, co se dozvěděli od přátel a známých,
- 7 % přikládalo největší váhu zprávám sdělovacích prostředků sousedních socialistických zemí,
- 17 % nedůvěřovalo žádnému z těchto informačních zdrojů.

Téměř polovina lidí tedy celkově považovala za nejdůvěryhodnější naše sdělovací prostředky.

Jinou otázkou však bylo zjištěno, že přibližně dvě třetiny občanů v prvních dnech po havárii některým informacím našeho tisku, rozhlasu a televize nevěřily. Například 27 % lidí nevěřilo údajům o nízkém počtu mrtvých a ozářených v Černobylu a okolí, 16 % nevěřilo, že radioaktivita v ČSSR nedosáhla nebezpečné úrovně, 7 % nevěřilo publikovaným údajům o radioaktivitě vůbec a 8 % nevěřilo informacím o rozsahu a následcích havárie. Jiné odpovědi dalo přibližně 10 % občanů.

Členové a kandidáti KSČ měli ve srovnání s bezpartijními větší důvěru k našim sdělovacím prostředkům /57 % oproti 42 %/ a menší k ostatním informačním zdrojům. Přesto však 12 % členů a kandidátů KSČ nejvíce důvěřovalo západnímu rozhlasu a televizi a 14 % nevěřilo ničemu.

Mezi členy a nečleny KSČ není rozdíl v tom, kterým informacím v československých sdělovacích prostředcích první dny po havárii nevěřili.

Ze sledovaných sociodemografických skupin přisuzovali nejmenší váhu zpravodajství našich sdělovacích prostředků obyvatelé velkoměst /36 %/, kteří častěji než ostatní důvěřovali zprávám ze Západu /25 %/. Ze zpráv našeho tisku, rozhlasu a televize považovali častěji než ostatní občané za nepravdivé údaje o následcích havárie, úrovni radioaktivity a míře ohrožení obyvatel ČSSR. Tato zvýšená nedůvěra se také projevila ve změnách jejich chování /viz str. 15/.

Naším sdělovacím prostředkům také méně důvěřovali rodiče dětí do 15 let /39 %/. Za důvěryhodné nepovažovali zejména údaje o následcích havárie, úrovni radioaktivity a míře ohrožení našich občanů /35 %/. Také v tomto případě se nedůvěra odrazila v konkrétním chování /viz str. 15/.

Další skupinou, v níž menší část přikládala váhu našim sdělovacím prostředkům, byli dělníci /38 %/. Častěji než jiné skupiny populace projevili nedůvěru ke zprávám o následcích havárie, o radioaktivitě a její nebezpečnosti pro obyvatelstvo ČSSR /36 %/. Nejčastěji ze všech skupin uvedli odpověď "nevěřil jsem ničemu" /22 %/. Ve srovnání s ostatními zaměstnanci však dělníci méně často změnili po havárii své chování /42 % oproti 51 % - viz též str. 15/.

Starší občané, zejména důchodci, kteří méně sledovali vysílání západního rozhlasu a televize a také méně o události hovořili s lidmi, častěji důvěřovali našim sdělovacím prostředkům /51 %/ a také častěji uváděli, že se v našem tisku, rozhlase a televizi nevyskytly informace, kterým by nevěřili /25 %/.

2. Veřejné mínění o důsledcích havárie pro československé občany

Brzy po prvních informacích o havárii vydala ČTK zprávu, že v ČSSR nebyla zaznamenána zvýšená radioaktivita a že radioaktivita na území PLR a NDR neohrožuje zdraví lidí.^{x/}

5. května byla vydána informace, že zvýšení úrovně radioaktivity, k němuž přeci jen v ČSSR došlo, neohrožuje zdraví občanů. Po celou tuto dobu však na vědomí československé populace působila buržoazní propaganda zaměřená mimo jiné na vyvolání strachu. Relativní opožděnost reakce našich sdělovacích prostředků vyvolávala u lidí, podle jejich vlastních výpovědí, pocity nejistoty.

Všechny tyto skutečnosti vedly k tomu, že v rozporu se stanoviskem odborníků byla většina československých občanů zneklidněna možnými následky havárie:

velké obavy o zdravotní stav vlastní nebo svých blízkých mělo	18 % občanů
"trochu neklidných" bylo	55 % občanů
obavy nemělo vůbec	27 % občanů.

V dopisech adresovaných sdělovacím prostředkům se rovněž projevil strach z možných důsledků ozáření a v ojedinělých případech i názory, že "vedení strany a státu na zdraví lidí nezáleží".

Vzniklé veřejné mínění vedlo k tomu, že 44 % občanů, podle vlastní výpovědi, změnilo své zvyklosti a podniklo některé kroky, které je měly chránit před radioaktivním spadem. Nejčastěji se to týkalo omezení spotřeby mléka /35 % občanů/ a zeleniny /29 %/. 18 % občanů zvýšilo osobní hygienu^{xx/} a 13 % omezilo pohyb v přírodě nebo vycházky dětí. Je tedy možno konstatovat, že v chování téměř poloviny československých občanů se svým způsobem projevila doporučení vysílaná jak západními sdělovacími prostředky, tak sdělovacími prostředky některých socialistických států /např. PLR a MLR/. Na druhé straně jen necelá tři procenta občanů užívala, podle vlastní výpovědi, speciální léky s obsahem jódu.

^{x/} Tuto zprávu vysílal čs. rozhlas a čs. televize 29. dubna večer a převzal ji též denní tisk 30. dubna.

^{xx/} Doporučení ke zvýšení osobní hygieny později potvrdili i českoslovenští zdravotníci.

2. Veřejné mínění o důsledcích havárie pro československé občany

Brzy po prvních informacích o havárii vydala ČTK zprávu, že v ČSSR nebyla zaznamenána zvýšená radioaktivita a že radioaktivita na území PLR a NDR neohrožuje zdraví lidí.^{x/}

5. května byla vydána informace, že zvýšení úrovně radioaktivity, k němuž přeci jen v ČSSR došlo, neohrožuje zdraví občanů. Po celou tuto dobu však na vědomí československé populace působila buržoazní propaganda zaměřená mimo jiné na vyvolání strachu. Relativní opožděnost reakce našich sdělovacích prostředků vyvolávala u lidí, podle jejich vlastních výpovědí, pocity nejistoty.

Všechny tyto skutečnosti vedly k tomu, že v rozporu se stanoviskem odborníků byla většina československých občanů zneklidněna možnými následky havárie:

velké obavy o zdravotní stav vlastní nebo svých blízkých mělo	18 % občanů
"trochu neklidných" bylo	55 % občanů
obavy nemělo vůbec	27 % občanů.

V dopisech adresovaných sdělovacím prostředkům se rovněž projevil strach z možných důsledků ozáření a v ojedinělých případech i názory, že "vedení strany a státu na zdraví lidí nezáleží".

Vzniklé veřejné mínění vedlo k tomu, že 44 % občanů, podle vlastní výpovědi, změnilo své zvyklosti a podniklo některé kroky, které je měly chránit před radioaktivním spadem. Nejčastěji se to týkalo omezení spotřeby mléka /35 % občanů/ a zeleniny /29 %/. 18 % občanů zvýšilo osobní hygienu^{xx/} a 13 % omezilo pohyb v přírodě nebo vycházky dětí. Je tedy možno konstatovat, že v chování téměř poloviny československých občanů se svým způsobem projevila doporučení vysílaná jak západními sdělovacími prostředky, tak sdělovacími prostředky některých socialistických států /např. PLR a MLR/. Na druhé straně jen necelá tři procenta občanů užívala, podle vlastní výpovědi, speciální léky s obsahem jódu.

^{x/} Tuto zprávu vysílal čs. rozhlas a čs. televize 29. dubna večer a převzal ji též denní tisk 30. dubna.

^{xx/} Doporučení ke zvýšení osobní hygieny později potvrdili i českoslovenští zdravotníci.

Jednoznačně se prokázalo, že větší obavy o své zdraví měli lidé, kteří téměř denně poslouchali vysílání západního rozhlasu či televize nebo se o obsahu tohoto vysílání téměř denně dozvídali od svých známých /téměř třetina z nich měla "velké obavy"/. Patrně proto tito občané také v podstatně větší míře změnili své obvyklé chování /64 % těch, kteří často poslouchali západní rozhlas či televizi, oproti 33 % těch, kteří jej neposlouchali vůbec/.

Obavy z ohrožení zdraví se častěji objevily u žen než u mužů. Rodiče dětí do 15 let měli obavy častěji /22 % "velké obavy" a 59 % "trochu neklidných"/ než ostatní občané /16 % a 52 %/. Svě zvyklosti v té době změnilo, podle vlastních výpovědí, 51 % rodičů dětí do 15 let oproti 38 % ostatních občanů. V této souvislosti je nutno připomenout, že ideodiverzní rozhlasové stanice orientovaly své "zneklidňující" relace zejména na ženy, především na mladé matky.

Diference byly zjištěny též v závislosti na vzdělání. Neprojevily se příliš výrazně co do obav o zdravotní stav, avšak podíl občanů, kteří po havárii změnili své obvyklé chování, rostl z 33 % u občanů se základním vzděláním - nevyučených na 48 % u absolventů středních škol s maturitou a 56 % u vysokoškolsky vzdělaných občanů.^{x/} Tento růst se projevil ve všech sledovaných oblastech /omezení spotřeby mléka a zeleniny, omezení pohybu pod širým nebem, zvýšení osobní hygieny/ s výjimkou používání speciálních léků. Tyto prostředky používali ve větší míře prakticky jen vysokoškolsky vzdělaní občané /8 %/.

Obdobné tendence byly zjištěny v závislosti na velikosti místa bydliště. Obavy z následků havárie sice byly ve všech velikostních skupinách obcí rozšířeny přibližně stejně, s velikostí místa bydliště však výrazně rostl podíl obyvatel, kteří změnili své chování /z 37 % v obcích do 2 000 obyvatel na 54 % ve velkoměstech/. Nejvýraznější rozdíly byly v omezení spotřeby zeleniny a mléka.

Výzkum sledoval také mínění o preventivních opatřeních přijatých československými orgány k ochraně obyvatelstva. O přijatých opatřeních /např. v krmení dojnic, kropení ulic atd./ věděla více než polovina občanů: 23 % je považovalo za dostatečnou, 12 % za nedostatečnou a 21 % neumělo tato opatření posoudit. Zbývajících 44 % občanů o přijatých opatřeních nevědělo.

^{x/} Tomu odpovídá i zjištění, že dělníci změnili své chování méně často než ostatní zaměstnanci /42 % oproti 51 %/.

Častěji považovali opatření za nedostatečná ti, kteří při vytváření svých názorů na havárii dávali největší váhu západním sdělovacím prostředkům, ale i ti, kteří své názory opírali o vysílání rozhlasu a televize ostatních socialistických zemí.

Tabulka č. 7

Názory na preventivní opatření československých orgánů v závislosti na tom, jakým zdrojům informací občané v prvních dnech po havárii přisuzovali největší váhu /údaje za ČSSR v %/

Ti, kteří přisuzovali největší váhu	Opatření dostatečná	Opatření nedostatečná	Opatření neumí posoudit	Opatření nezná
našim sdělovacím prostředkům /506 dotázaných/	34	5	22	39
sdělovacím prostředkům ostatních socialistických států x/ /82 dotázaných/	33	23	13	31
informacím od známých nebo nevěřil vůbec ničemu xx/ /353 dotázaných/	13	13	27	47
západním sdělovacím prostředkům /192 dotázaných/	6	27 !	11	56 !

Za nedostatečná považovali přijatá opatření častěji rodiče dětí do 15 let /19 % oproti 8 % ostatních občanů/ a občané se středním nebo vysokoškolským vzděláním /16 % a 22 %/. Jiné rozdíly mezi sociodemografickými skupinami nebyly zjištěny.

x/ Údaje lze považovat pouze za orientační vzhledem k nízkému počtu dotázaných v této skupině.

xx/ Občané, kteří dávali přednost informacím od známých, se ve svých názorech na opatření přijímaná československými orgány prakticky nelišili od těch, kteří /podle vlastní výpovědi/ nevěřili ničemu.

Po téměř dvou měsících od havárie se obavy z možných zdravotních následků zmenšily, ale nezmizely. Podíl občanů, kteří nemají žádné obavy, sice nepatrně vzrostl z 27 % na 33 % , současně však má 29 % občanů stejné a 9 % občanů větší obavy než v prvních dnech po havárii. U 28 % občanů se obavy zmenšily, avšak nevymizely docela. I nadále jsou obavy více rozšířeny mezi rodiči dětí do 15 let /jen 27 % z nich nemá žádné obavy/.

Z osob, které považují opatření přijatá československými orgány a institucemi za nedostatečná, má dnes 20 % větší obavy než v prvních dnech po havárii, 43 % obavy stejné a jen 9 % nepociťuje strach o své zdraví vůbec. Zdrojem přetrvávajícího zneklidnění jsou patrně především západní sdělovací prostředky, neboť z občanů, kteří si vytvářeli mínění především na základě jejich informací, má menší obavy než dříve nebo už nemá žádné obavy pouze 42 % , zatímco v ostatních skupinách občanů nejméně 53 % /ve skupině občanů, kteří dávali největší váhu našim sdělovacím prostředkům, má menší nebo žádné obavy dokonce 74 %/.^{x/}

Za velmi závažné zjištění považujeme, že názory na důsledky havárie, obavy z ohrožení zdraví a názory na opatření přijatá československými orgány byly stejné u členů KSČ jako u bezpartijních.

x/ Mezi sledovanými sociodemografickými skupinami nebyly v tomto směru zjištěny žádné podstatné rozdíly.

3. Některé názory na jadernou energetiku

Havárie v černobylské jaderné elektrárně se pravděpodobně odrazila i v názorech na jadernou energetiku. Podle odpovědí dotázaných sledovala asi třetina občanů s velkým zájmem televizní besedu o využití jaderné energie nebo její záznam v tisku ^{x/}, další třetina občanů ji sledovala s průměrným zájmem. Ostatní občané besedu nesledovali nebo si nevzpomínají. V besedě byly vysvětleny některé otázky týkající se programu jaderné energetiky v ČSSR ve vztahu k havárii v Černobyli a lze předpokládat, že beseda měla určitý vliv na názory zjištěné tímto výzkumem.

Veřejné mínění v Československu je vcelku příznivě nakloněno budování jaderných elektráren. Více než polovina občanů /54 %/ si myslí, že v budoucnu by mělo Československo budovat jak tepelné, tak jaderné elektrárny. Dalších 7 % občanů zastává názor, že by měly být /vedle vodních elektráren/ budovány pouze jaderné elektrárny. Celkově tedy i po havárii v Černobyli téměř dvě třetiny občanů s výstavbou jaderných elektráren souhlasí. Více než čtvrtina však jejich budování odmítá - 18 % si myslí, že by v ČSSR měly být vedle vodních elektráren budovány pouze tepelné, 9 % zastává jiné názory, z nichž mnohé jsou spojené s tzv. alternativními zdroji energie. /Zbývajících 12 % občanů nemá na tuto otázku názor./

Dvoutřetinové většině, která ve svých názorech podporuje program jaderné energetiky, odpovídá procento obyvatel, kteří patrně nemají obavy z blízkosti jaderné elektrárny. Ve výzkumu byla položena otázka, jak by se dotázaní zachovali, kdyby ve vzdálenosti 20 - 30 km od jejich bydliště byla uvedena do provozu atomová elektrárna;

- 22 % by /podle vlastní výpovědi/ určitě zůstalo bydlet dál na stejném místě,
- 42 % by asi zůstalo,
- 22 % by se asi odstěhovalo,
- 14 % by se určitě odstěhovalo.

Přibližně třetina občanů nemá tedy v bezpečnost provozu jaderných elektráren dostatečnou důvěru.

^{x/} Jedná se o besedu zařazenou do programu čs. televize 4. června 1986.

Tato skutečnost se projevuje i v názoru 29 % lidí, že bezpečnost provozu jaderných elektráren není dobře zajištěna ani ve vyspělých socialistických, ani ve vyspělých kapitalistických státech. Přibližně stejná část obyvatel /31 %/ má opačný názor a domnívá se, že bezpečnost provozu těchto zařízení je zajištěna ve všech vyspělých státech stejně dobře. Ačkoli se západní propaganda v souvislosti s černobylskou havárií snažila přesvědčovat lidi o větší bezpečnosti jaderných zařízení v kapitalistických zemích, zastává tento názor v ČSSR pouze 12 % obyvatelstva, 7 % si naopak myslí, **že lépe je** bezpečnost provozu jaderných elektráren zajištěna v socialistických zemích /21 % neví/.

Ačkoliv veřejné mínění vcelku podporuje budování jaderných elektráren v ČSSR a většina lidí nemá přílišné obavy z jejich blízkosti, polovina občanů /50 %/ si myslí, že jejich provoz ohrožuje životní prostředí stejně jako zkoušky atomových zbraní. Více než třetina /39 %/ považuje za větší hrozbu pro životní prostředí zkoušky jaderných zbraní, 4 % provoz jaderných elektráren.^{x/}

Výsledky výzkumu naznačují, že nepřátelská propaganda zapůsobila na mínění části občanů o jaderné energetice. Projevilo se to zejména podstatnou názorovou diferenciací mezi těmi, kdo přikládali největší váhu informacím západních sdělovacích prostředků, a ostatními skupinami obyvatelstva. Lidé, kteří nejvíce věřili západnímu rozhlasu a televizi, se nejčastěji domnívají, že v ČSSR by se neměly budovat jaderné elektrárny /25 %/ a že bezpečnost provozu těchto zařízení je lépe zajištěna ve vyspělých kapitalistických státech /30 %/. Více než polovina z nich by se, podle vlastní výpovědi, odstěhovala z okolí jaderné elektrárny a 82 % z nich považuje provoz jaderných elektráren za stejnou nebo dokonce větší hrozbu pro životní prostředí než zkoušky jaderných zbraní.

Určité rozdíly v názorech na jadernou energetiku byly zjištěny v závislosti na členství v KSČ. Členové a kandidáti strany nejen častěji sledovali zmíněnou besedu čs. televize /76 % oproti 60 % bezpartijních/, ale také ve větší míře podporují výstavbu jaderných elektráren v Československu / 69 % oproti 59 %/ a častěji zastávají názor, že bezpečnost těchto zařízení je ve vyspělých

^{x/} Přibližně 1 % si myslí, že nebezpečí nepředstavuje ani jedno z toho, 6 % neví.

V. Závěry

Výzkumy veřejného mínění opakovaně potvrzují, že hlavním zdrojem informací jsou pro československé občany naše sdělovací prostředky, že však část populace má k jejich práci určité výhrady. Více než čtvrtina lidí zastává názor, že alespoň někdy jsou zprávy západních sdělovacích prostředků pohotovější, pravdivější a obsažnější než naše zpravodajství. Takové názory vytvářejí prostor pro ideodiverzní působení buržoazní propagandy.

Provedené šetření potvrdilo, že kampaň kolem havárie v černo-
bylské jaderné elektrárně, která byla jednou z nejrozsáhlejších akcí západních sdělovacích prostředků v posledních letech, zapů-
sobila poměrně výrazně na veřejné mínění v Československu. Ve sle-
dovaném období se podle výpovědí dotázaných zvýšila frekvence
poslechu západního rozhlasu a televize /20 % občanů, tj. asi 2,3
miliónu osob, je sledovalo téměř denně a dalších 22 %, tj. asi
2,5 miliónu osob, občas/. Informace, které tyto stanice produkova-
ly, se intenzivně šířily i cestami neformální komunikace /24 %
občanů se o nich dozvíдалo téměř denně a 49 % občas/.

Prokázala se souvislost mezi tím, odkud se lidé o havárii dozvěděli poprvé, a jaké zdroje informací později využívali. Ti, kteří se dozvěděli o havárii z československých sdělovacích prostředků, i nadále využívali nejčastěji náš tisk, rozhlas a televizi a také jim přikládali větší váhu. Výrazně méně často tito občané sledovali západní sdělovací prostředky. Lidé, kteří byli na havárii upozorněni svými známými, častěji o události hovořili se známými a přáteli a dozvídali se od nich o obsahu vysílání západního rozhlasu a televize. Občané, kteří získali první informace přímo ze západních sdělovacích prostředků, využívali i nadále ze všech skupin nejčastěji tyto zdroje, sledovali však velmi často i naše sdělovací prostředky a hodně diskutovali s lidmi.

Velká část československých občanů, podle vlastních výpovědí,
důvěřovala nejvíce našim sdělovacím prostředkům /45 %/, 17 % zá-
padním sdělovacím prostředkům, 15 % tomu, co se dozvěděli od zná-
mých, 7 % sdělovacím prostředkům ostatních socialistických států,
17 % nevěřilo ničemu.

Na druhé straně jiná výzkumná otázka ukázala, že dvě třetiny občanů považovaly v prvních dnech po havárii některé zprávy československého tisku, rozhlasu a televize za nevěrohodné - nejčastěji se to týkalo počtu obětí havárie /27 %/ a údajů o radioaktivitě a jejich případných důsledcích pro obyvatelstvo /23 %/. Týká se to i části občanů, kteří přikládali největší váhu právě našim sdělovacím prostředkům.

Některí lidé postrádali ve vysílání našich sdělovacích prostředků návody, jak se mají chovat /22 %/, považovali jejich zpravodajství v prvních dnech a týdnech po havárii za neúplné /18 %/ nebo za nedostatečně pohotové /17 %/.

Západní rozhlas a televize se pokoušely vyvolat v ČSSR paniku, což se jim však nepodařilo. Určitý odraz jejich působení ovšem lze vidět v tom, že téměř polovina občanů /44 %/ v prvních týdnech po havárii, podle vlastní výpovědi, nějakým způsobem změnila své chování. Nejčastěji se jednalo o omezení spotřeby mléka a zeleniny, v menší míře o omezení pohybu občanů nebo jejich dětí v přírodě.

Z výpovědí dotázaných vyplývá, že pouze 27 % občanů nemělo v prvních dnech a týdnech po havárii obavy o své zdraví nebo zdraví svých blízkých, 55 % bylo "trochu neklidných" a 18 % mělo dokonce velké obavy. Ojediněle se vyskytly názory, že "vedení strany a státu na zdraví lidu nezáleží". Do poloviny června se zneklidnění poněkud zmenšilo avšak nevymizelo. Podíl občanů, kteří neměli žádné obavy o zdraví, nepatrně vzrostl z 27 % na 33 %, 9 % lidí však mělo větší obavy než dříve.

Havárie v Černobylu zneužila buržoazní propaganda i k očeřování programu jaderné energetiky v socialistických zemích /zejména z hlediska údajného zaostávání vědeckotechnické úrovně/ a také k ospravedlňování dalšího jaderného zbrojení na Západě. Ve výzkumu veřejného mínění byla věnována pozornost i těmto otázkám. Ukázalo se, že plná polovina občanů považuje provoz jaderných elektráren za stejně nebezpečný pro životní prostředí jako zkoušky jaderných zbraní, 39 % považuje za nebezpečnější zkoušky jaderných zbraní.

Přes tyto nepříznivé názory podporují téměř dvě třetiny občanů /61 %/ budování jaderných elektráren v ČSSR a přibližně stejně velká část populace /64 %/ by se neobávala bydlet v blízkosti takové elektrárny. 14 % občanů však by se, podle vlastní

výpovědi, z blízkosti jaderné elektrárny určitě odstěhovalo a 22 % by se asi odstěhovalo.

Navzdory soustředěnému úsilí ideodiverzních centrál se jen 12 % občanů přiklání k názoru, že jaderné elektrárny na Západě jsou bezpečnější než stejná zařízení v socialistických zemích. 29 % lidí si ovšem myslí, že bezpečnost provozu takových elektráren není dobře zajištěna nikde. Přibližně stejně jsou zastoupeny názory, že bezpečnost provozu jaderných elektráren je ve vyspělých socialistických i kapitalistických státech stejná /31 %/.

x x x

Kampaň ideodiverzního působení v souvislosti s černobylskou havárií byla zaměřena na všechno obyvatelstvo ČSSR, zvýšený důraz však byl kladen na mládež a ženy, zejména mladé matky.^{x/}

Výzkum ukázal, že největší dopad měla tato kampaň v poněkud jiných skupinách obyvatelstva.^{xx/} Markantní je to zejména u skupiny občanů s vysokoškolským vzděláním, kteří nejvíce sledovali západní sdělovací prostředky /29 % téměř denně a 28 % občas/ a také změnili své chování /56 %/. Ideodiverzní působení proti koncepci jaderné energetiky v ČSSR se však u nich odrazilo méně než v jiných skupinách občanů, 72 % z nich v názorech podporuje budování československých jaderných elektráren.

Jinou skupinou, která byla výrazně ovlivněna západními sdělovacími prostředky, jsou obyvatelé velkoměst /nad 100 000 obyvatel/. I z nich téměř třetina poslouchala skoro denně zprávy západního rozhlasu a televize /31 %/ a další čtvrtina je sledovala občas /25 %/. Ve velkoměstech se o události nejvíce hovořilo a relativně více obyvatel zde důvěřovalo především západním sdělovacím prostředkům /25 %/. Své chování změnila po havárii více než polovina obyvatel velkoměst /54 %/. Ve velkoměstech je ve srovnání s ostatními

^{x/} Viz materiál IV. odboru Federálního úřadu pro tisk a informace č.j. 52/1986.

^{xx/} Jedná se zejména o ty skupiny, které podle našich dřívějších poznatků mají větší zájem o všechny druhy informací a více reagují na společensko politické dění.

lokalitami více rozšířen názor, že vyspělé kapitalistické státy lépe zajišťují bezpečnost provozu jaderných elektráren /19 %/.

Větší obavy z následků havárie byly zjištěny u rodičů dětí do 15 let /22 % "velké obavy" a 58 % "trochu neklidných"/, více než polovina z nich změnila své obvyklé chování /51 %/. Tato skupina také poněkud méně často důvěřovala informacím našich sdělovacích prostředků /39 %/ a častěji přikládala největší váhu západnímu rozhlasu a televizi /20 %/. Rodiče dětí do 15 let by se častěji odstěhovali z blízkosti jaderné elektrárny /42 %/.

Překvapivě nebyly u občanů mladších 60 let zjištěny podstatné názorové rozdíly v závislosti na věku.

Členové KSČ ve větší míře sledovali v prvních týdnech po havárii československé sdělovací prostředky /70 % skoro denně tisk a 74 % rozhlas a televizi/, západní sdělovací prostředky však sledovali stejně často jako bezpartijní. Při utváření vlastních názorů se větší část členů KSČ, podle vlastních výpovědí, opírala především o informace našich sdělovacích prostředků /57 %/. Jejich zpravodajské působení /ve srovnání se západním rozhlasem a televizí/ však komunisté hodnotili prakticky stejně jako nečlenové KSČ. Také ke změnám v chování došlo u členů KSČ stejně často jako u nečlenů a rozdíly nebyly ani v obavách z následků havárie. Výrazné názorové rozdíly byly zjištěny pouze v oblasti jaderné energetiky: členové KSČ ve větší míře podporují budování jaderných elektráren v ČSSR /69 %/ a ze všech sledovaných skupin nejčastěji zastávají názor, že zkoušky jaderných zbraní jsou ekologicky nebezpečnější než provoz jaderných elektráren /51 % oproti 36 % nečlenů KSČ/.

x x x

Výzkum potvrdil, že havárie v černobylské jaderné elektrárně a ideodiverzní kampaň, rozpoutaná v souvislosti s touto událostí západními sdělovacími prostředky, ovlivnila vědomí značné části obyvatel ČSSR. Ačkoliv téměř polovina občanů důvěřovala nejvíce našim sdělovacím prostředkům, u části populace se v té době důvěra v československé informační zdroje oslabila. Většina občanů sice nezměnila své obvyklé chování, ale téměř u poloviny ke změnám

/zejména v životosprávě/ došlo. Tři čtvrtiny občanů byly, podle vlastní výpovědi, více či méně zneklidněny možnými zdravotními následky havárie a tento stav, byť v poněkud zmenšené míře, přetrvává i po dvou měsících.